

СТВОРЕННЯ ТВОРЧОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЗАСАДАХ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ТА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ

Ольга Петрович

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Анотація:

У статті висвітлено особливості проектування і створення творчого особистісно зорієнтованого освітнього середовища на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів-філологів із метою підготовки майбутніх фахівців до організації позакласної роботи з обдарованими учнями в системі літературної освіти, розвитку їхнього творчого потенціалу. Проаналізовано погляди науковців на поняття «творче освітнє середовище», наведено власну розробку компонентної структури творчого особистісно зорієнтованого освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та майбутніх учителів-словесників.

Ключові слова:

творче освітнє середовище, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, творчий потенціал, компонентна структура.

Аннотация:

Петрович Ольга. Создание творческой образовательной среды на принципах субъект-субъектного взаимодействия преподавателя и будущих учителей-словесников.

В статье освещены особенности проектирования и создания творческой лично-ориентированной образовательной среды на основе субъект-субъектного взаимодействия преподавателя и студентов с целью подготовки будущих специалистов к организации внеклассной работы с одаренными учащимися в системе литературного образования, развития их творческого потенциала. Проанализированы взгляды ученых на понятие «творческая образовательная среда», представлена собственная разработка компонентной структуры творческой лично-ориентированной образовательной среды на основе субъект-субъектного взаимодействия преподавателя и будущих учителей-словесников.

Ключевые слова:

творческая образовательная среда, субъект-субъектное взаимодействие, творческий потенциал, компонентная структура.

Resume:

Petrovych Olha. Creation of creative educational environment on the basis of subject-subject interaction between the tutor and the future teachers of philology.

The article deals with the features of designing and creating the creative, individually oriented educational environment which is based on the subject-subject interaction between the tutor and the students-philologists and is directed to prepare these future professionals to organize the extracurricular activities with gifted students in the system of literary education, and on developing their creative potential. The views of scientists are analyzed, and the essential characteristics of the concept of «creative learning environment» are presented, and our own development of the component structure of the creative, individually oriented educational environment based on the subject-subject interaction between the tutor and the future teachers-philologists is presented.

Key words:

the creative educational environment; the subject-subject interaction; the creative potential; component structure.

Постановка проблеми. Сьогодні організація навчально-виховного процесу передбачає орієнтацію на лише на набуття знань, умінь і навичок, а й на розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя-словесника. Адже ні викладач вишу, ні шкільний учитель не можуть бути просто транслятором освітньої інформації, передавачем «готових» знань, тому їхні зусилля мають бути спрямовані на підбір таких методів, прийомів, форм і видів роботи, які б зацікавили студентів (учнів), урахували б інтереси, індивідуально-вікові особливості кожного, створювали ситуацію самостійності мислення, порушували актуальні проблеми, а отже, спонукали до творчої літературної діяльності. Це потребує створення творчого особистісно зорієнтованого освітнього середовища, де б панувала атмосфера доброзичливості, взаєморозуміння та згуртованості, стимулювалися вільне висловлювання власних думок, ідей, можливість вибору студентською молоддю форм і методів навчально-виховної роботи. Так, Г. Токмань звертає увагу на те, що «слід створити атмосферу схвалення творчості, поваги до неї... Сама література є не тільки предметом вивчення, а й полем для творчої діяльності» [13, с. 43].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання освітнього середовища досить ґрунтовно висвітлені у працях таких науковців, як І. Баєва, М. Боритко, Л. Буєва, А. Валицька, О. Верещак, С. Гессен, Н. Гонтаровська, О. Гуменюк, Р. Дегтяренко, І. Демакова, С. Дерябо, Л. Диненкова, Б. Ельконін, Ю. Жук, І. Зайцева, Н. Крилова, В. Левін, О. Любар, Г. Любимова, Ю. Мануйлов, Л. Новиков, М. Пойма, К. Приходченко, С. Рощина, В. Рубцов, С. Савченко, Н. Селиванова, В. Сериков, В. Слободчиков, В. Степанов, В. Струманський, І. Улановська, А. Хуторський, В. Черкашенко, І. Шабатова, І. Шендрик, В. Ясвін та ін.

Незважаючи на значну кількість психолого-педагогічних досліджень, присвячених проблемам освітнього середовища, вважаємо актуальним посилення уваги до питання особливостей проектування і формування творчого особистісно зорієнтованого освітнього середовища як умови для розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів української літератури, а також успішної підготовки студентів-філологів до організації позакласної роботи з літературно обдарованими учнями.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття особливостей формування творчого

особистісно зорієнтованого освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів-словесників для їхньої ефективної співпраці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування творчого особистісно зорієнтованого освітнього середовища має певні якісні характеристики, завдання, компоненти й повинно стати об'єктивною умовою для ефективного саморозвитку й самореалізації творчого потенціалу майбутніх учителів, активізації їхньої взаємодії та співтворчості з викладачами.

Науковці звертають увагу на значний вплив освітнього середовища на тих, хто в ньому перебуває, наприклад, майбутніх фахівців під час виконання ними спільної творчої навчально-виховної діяльності. Так, зокрема, Ю. Жук визначає навчальне середовище як таке, що найбільше сприяє формуванню особистості, її саморозвитку і задоволенню власних потреб [4]. Погоджуємося із твердженням А. Макаренка, що того, хто навчається, виховує не сам педагог, а те освітнє середовище, у якому він перебуває [6].

В. Ясвін освітнє середовище розуміє як «систему впливів і умов формування особистості за визначеним зразком, а також можливостей для розвитку особистості, що перебуває в соціальному і просторово-предметному оточенні» [15, с. 1]. Крім того, дослідник виокремлює поняття «локального освітнього середовища», яке пояснює, як функціональне і просторове об'єднання суб'єктів освітнього процесу (викладача й студентів) зі встановленням між ними тісної взаємодії для ефективного особистісного і професійного саморозвитку, можливості прояву активності особистості, її участі у створенні та зміні самого середовища.

Погоджуємося з думкою С. Сергєєва, що середовище нерозривно пов'язане з діяльністю, що виконується. Науковець тлумачить середовище як «дійсність, у якій відбувається діяльність людини, спрямована на створення чогось», а також зауважує, що у процесі діяльності в середовищі особистість змінює його для досягнення власних цілей і, водночас, сама змінюється в ньому та безпосередньо ним [11, с. 61].

Слушним є визначення поняття «освітнє середовище», запропоноване С. Рошиною, яка розглядає його як спеціально створене предметне й соціокультурне оточення особистості, що охоплює різні умови, засоби й способи забезпечення продуктивної діяльності, цілеспрямовану взаємодію всіх учасників освітнього процесу, їх розвиток і самореалізацію [10, с. 34].

Вагомий внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів творчого освітнього середовища зроблено К. Приходченко. На думку дослідниці, воно здатне набувати творчого характеру й допомагає перейти від репродуктивного засвоєння знань до активної творчої діяльності [9, с. 68]. Науковець акцентує увагу на тому, що при моделюванні освітнього середовища необхідно привчити студентів до самоосвіти і самовдосконалення, сприяти розвитку їхніх здібностей та обдарувань, креативного мислення, формувати особистість із гнучким розумом, залучати студентів до активної самостійної творчої роботи [9, с. 69].

Цілком погоджуємося з твердженням С. Гессена, що освітнє середовище – це таке середовище, у якому особистість навчається не лише вільного вибору шляхів досягнення поставленої мети, а й сама бере активну участь у цілепокладанні [3, с. 64].

Аналіз наведених вище поглядів науковців дає змогу розглядати творче особистісно зорієнтоване освітнє середовище як сукупність органічно поєднаних системотвірних умов для розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, самовдосконалення і самореалізації, формування креативного і критичного мислення на засадах діалогічної взаємодії викладача і студентів із метою якісної підготовки їх до організації позакласної роботи з обдарованими учнями.

До основних сутнісних характеристик освітнього середовища, на переконання багатьох учених, належать: змістова насиченість, варіативність можливостей та інтенсивність взаємодії [10, с. 35]; стиль спілкування, рівень активності, розвивальний ефект [5]; насиченість різними видами діяльності та ступінь свободи вибору можливостей для пізнавальної, естетичної, творчої діяльності особистості, оптимальна організація діяльності [8].

Слушною нам видається думка А. Бондаревської, яка виділяє групу факторів, що впливають на розвиток освітнього середовища професійного становлення студентів:

- макрофактори (регіональний і муніципальний освітній простір);
- мезофактори (інфраструктура освітнього комплексу навчального закладу);
- мікрофактори (соціально-психологічна готовність викладацького складу до інноваційної діяльності в культуровідповідному освітньому середовищі, а також персональний і міжособистий простір студентів, програмно-методичне забезпечення вищого навчального закладу) [2, с. 17].

Дослідниця розробила модель полікультурного освітнього середовища

відповідно до сучасних педагогічних концепцій: випереджувального інтелектуального розвитку особистості (В. Давидов, Л. Занков, В. Репкін); пріоритетного формування емоційно-чуттєвого середовища (Л. Толстой, К. Вентцель, Р. Штайнер); гармонійного синтезу орієнтації на інтелект, образно-емоційну сферу, практичну діяльність і моральне самовизначення (В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі); гуманістичного особистісно зорієнтованого виховання (К. Роджерс, Є. Бондаревська, В. Сериков, І. Якиманська) [2].

Серед розмаїття запропонованих науковцями теоретичних моделей освітнього середовища найбільш чітко розробленими й обґрунтованими вважаємо такі:

– комунікативно-орієнтована (В. Рубцов та ін.) як форма комунікативного співробітництва з метою забезпечення якісної взаємодії педагога зі студентами являє собою поліструктурну систему прямих і опосередкованих освітніх впливів.

– еколого-особистісна (С. Дерябо, Г. Ковальов, В. Ясвін) є сукупністю усіх можливих впливів освіти на розвиток особистості як позитивних, так і негативних.

– антрополого-психологічна (В. Слободчиков), яку визначають як динамічне утворення з властивими їй трьома різними принципами організації залежно від типу зв'язків і відношень: однаковість, різноманітність і варіативність.

– екопсихологічна (В. Панов) – система психолого-педагогічних умов і впливів, які уможливають розкриття як потенційних інтересів і здібностей особистості, так і актуальних, відповідно до вимог вікової соціалізації.

С. Тамарянський вбачає формування освітнього середовища вишу в моделюванні педагогічних умов ефективною реалізації когнітивних, емоційних і комунікативних можливостей. Поділяємо переконання дослідника, який вважає за необхідне визначити основні компоненти цього середовища, їх взаємозв'язок, умови, напрями й рівні розвитку з метою його якісного проектування [12, с. 31].

При визначенні компонентної структури творчого освітнього середовища думки науковців розходяться. Наприклад, при розробці «методики векторного моделювання освітнього середовища» В. Ясвін виділив «три його основні компоненти: просторово-предметний, соціальний, технологічний (або психодидактичний)» [14, с. 38]. На думку Л. Петришина, структура цього середовища складається з організаційно-діяльнісного, змістового, операційного, мотиваційно-особистісного блоків [7, с. 64].

Г. Беляєвим була зроблена детальна педагогічна характеристика освітнього середовища в різних типах навчальних закладів [1, с. 17], на основі якої учений увиразнив ряд його ознак: складну системну природу, цілісність, соціальний характер, здатність містити локальні середовища, бути не лише умовою, а й засобом освітнього процесу та ін. Дослідник підкреслював, що таке середовище передбачає діалектичну взаємодію соціальних, просторово-предметних і психолого-дидактичних складників.

Детально проаналізувавши джерельну базу щодо порушеної проблеми, пропонуємо власну структуру творчого особистісно зорієнтованого освітнього середовища, сформовану на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів-філологів. До складу такої структури входять: мотиваційно-особистісний, змістово-інформаційний, операційно-технологічний і соціально-комунікативний компоненти.

Мотиваційно-особистісний компонент передбачає розвиток зацікавленості майбутніх учителів-словесників у творчій діяльності для подальшої ефективної організації позакласної роботи з обдарованими учнями, здатність до творчої самореалізації, самовдосконалення, самоосвіти на творчому рівні, становлення впевненості в собі й самоконтролю, наявність сприятливої емоційної атмосфери тощо.

Змістово-інформаційний компонент передбачає програмно-методичне забезпечення освітнього процесу, базу знань, що буде необхідна майбутньому фахівцеві для успішної організації позакласної творчої літературної діяльності з обдарованими школярами, наявність матеріально-технічного оснащення.

Операційно-технологічний компонент спрямований на гармонійне поєднання традиційних та інноваційних технологій навчання, залучення студентів до систематичної роботи у творчих групах, самостійної та позааудиторної роботи, створення умов для пошуково-дослідницької діяльності, творче опрацювання та використання навчального матеріалу, реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії, ускладнення завдань відповідно до підвищення рівня розвитку творчого мислення особистості, використання оригінальних, нестандартних підходів до процесу підготовки навчальних проектів, напрацювання авторських розробок організації позакласної роботи з літературно обдарованою шкільною молоддю.

Соціально-комунікативний компонент відповідає за реалізацію функції комунікації суб'єктів освітнього процесу, їх діалогічну взаємодію, співробітництво й співтворчість, толерантність, уміння виробити спільний погляд демократичним шляхом.

Названі вище компоненти структури творчого особистісно зорієнтованого освітнього середовища, створеного на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів, взаємопов'язані та взаємозумовлені й уможливають поступальний розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів-філологів, їхню активну професійну діяльність, зокрема успішну організацію позакласної роботи з обдарованими учнями, життєтворчість кожного.

Вплив такого освітнього середовища на трансформацію творчих можливостей особистості з потенційного в актуальний стан залежить від її активності та характеру застосування компонентів середовища у процесі його створення й функціонування.

Модулювання творчого особистісно зорієнтованого освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й майбутнього вчителя-словесника передбачає:

- стійкість цього середовища впродовж навчального року;
- його відповідне креативно зорієнтоване змістове наповнення;
- свобода вибору можливого поєднання методів і форм інноваційних технологій у співвідношенні з традиційними;
- активну освітню діяльність кожної особистості в літературній творчості у найсприятливішому для неї темпі, з урахуванням індивідуально-вікових особливостей;
- максимальне врахування зацікавлення студентів-словесників розвитком власного творчого потенціалу, мотивування його;
- залучення до проектної діяльності, наповнення навчально-виховного процесу творчими пошуково-дослідницькими і проблемними ситуаціями, спрямованими на спільне виконання, взаємодію учасників;
- особистісне становлення майбутніх фахівців, їх самоствердження, соціалізацію;
- формування навичок самостійного оволодіння творчою освітньою діяльністю для ефективної подальшої професійної діяльності,

зокрема організації позакласної роботи з літературно обдарованими школярами;

– сприяння педагога досягненню успіхів студентом, стимулювання до виконання складних творчих завдань, самовдосконалення відповідно до зони найближчого розвитку (за Л. Виготським) тощо.

Творче особистісно зорієнтоване освітнє середовище передбачає проектування, формування та підтримку його спільними зусиллями викладачів і студентів-філологів в освітньому процесі. Усі завдання такого середовища реалізуються у творчій навчально-виховній, науково-дослідницькій, виробничо-практичній суб'єкт-суб'єктній взаємодії викладачів і майбутніх фахівців.

Висновки. Отже, створення такого освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів впливає на навчальну мотивацію майбутніх учителів-словесників, залучає їх до різноманітних видів творчості, сприяє формуванню ціннісного ставлення до творчої діяльності, будується на засадах творчої взаємодії, є каркасом для розвитку творчого потенціалу особистості через вироблення потреби у самоосвіті, стає причиною і стимулом якісної підготовки до організації позакласної роботи з обдарованими учнями. Таким чином, майбутній педагог у процесі творчої літературної навчально-виховної діяльності модифікує середовище для досягнення особистісних цілей і, водночас, сам змінюється в ньому та безпосередньо ним, тобто постає і його продуктом, і творцем.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в розробленні моделі підготовки майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з літературно обдарованими учнями в умовах креативного освітнього середовища, створеного на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів.

Список використаних джерел

1. Беляев Г.Ю. Педагогическая характеристика культурно-образовательной среды в различных типах образовательных учреждений / Г.Ю. Беляев. – М.: ИЦКПС, 2000. – 217 с.
2. Бондаревская А.И. Личностно-профессиональное развитие студентов в культурно-образовательном пространстве вуза. Монография / А.И. Бондаревская. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Буллат», 2011. – 168 с.
3. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С.И. Гессен / отв.

References

1. Belyaev, H. Yu. (2000). *Pedagogical characteristic of the cultural and educational environment in the educational institutions of the different types*. Moscow: YCKPS. [in Russian].
2. Bondarevskaya, A. Y. (2011). *The students' personal and professional development in the cultural and educational environment of the university: Monograph*. Rostov-on-Don: Publishing House «Bulat». [in Russian].

- ред. и сост. П.В. Алексеев. – М.: «Школа-Пресс», 1995. – 448 с.
4. Жук Ю.О. Роль засобів навчання у формуванні навчального середовища / Ю.О. Жук // Нові технології навчання. – К.: ІЗМІ, 1998. – Вип. 22. – С. 106-112.
 5. Крутий К. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія у 2 ч. / К. Крутий. – К.: Освіта, 2009. – Ч. 1. – 302 с.
 6. Макаренко А.С. Методика виховної роботи / А. С. Макаренко. – К.: Радянська школа, 1990. – 368 с.
 7. Петришин Л.Й. Креативне середовище як педагогічна умова формування креативності майбутніх соціальних педагогів / Л. Й. Петришин // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 61-70.
 8. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование / С.И. Подмазин. – Запорожье: Просвіта, 2002. – 250 с.
 9. Приходченко К.І. Творче освітньо-виховне середовище: теоретичний і практичний концепти: монографія / К. І. Приходченко. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2011. – 382 с.
 10. Роціна С.М. Розвивальне освітнє середовище навчального закладу як умова особистісного розвитку учнів / С.М. Роціна // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: РІПО, 2011. – Вип. 12. – Ч. 1. – 313 с. – С. 34–38.
 11. Сергеев С.Ф. Проектирование обучающих сред / С.Ф. Сергеев // Школьные технологии. – 2006. – № 3. – С. 58-65.
 12. Тамарянський С.В. Культурно-освітнє середовище ВНЗ / С.В. Тамарянський // Педагог. – 2010. – № 10. – С. 31.
 13. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція / Г.Л. Токмань. – К.: Міленіум, 2002. – 320 с.
 14. Ясвин В.А. Тренинг педагогического взаимодействия в творческой образовательной среде / В.А. Ясвин; под ред. В.И. Панова. – М.: Молодая гвардия, 1997. – 176 с.
 15. Ясвин В.А. Экспертиза школьной образовательной среды / В.А. Ясвин. – М.: Сентябрь, 2000. – 197 с.
 3. Hessen, S. Y. (1995). *Basics of pedagogy. Introduction to applied philosophy*. Moscow: «Shkola-Press». [in Russian].
 4. Zhuk, Yu. O. (1998). *The role of education in forming the educational environment*. Novi tekhnolohiyi navchannya. 22. 106–112. [in Ukrainian].
 5. Krutiy, K. (2009). *Educational environment of the kindergarten: Monograph*. Ch. 1. Kyiv: Osvita. [in Ukrainian].
 6. Makarenko, A. S. (1990). *Methods of educational work*. Kyiv: Radyans'ka shkola. [in Ukrainian].
 7. Petryshyn, L. J. (2013). *Creative environment as a pedagogical condition of forming the future social pedagogy teachers' creativity*. Sotsial'na pedahohika: teoriya ta praktyka. 2. 61-70. [in Ukrainian].
 8. Podmazyn, S. Y. (2002). *Personality-oriented education: socio-philosophical research*. Zaporozhje: Prosvita. [in Russian].
 9. Prykhodchenko, K. I. (2011). *Creative educative environment: theoretical and practical concepts: Monograph*. Donetsk: Publishing House «Noulidzh». [in Ukrainian].
 10. Roshchina, S. M. (2011). *Developmental educational environment of the educational institution as a condition of the pupils' personal development*. Pedahohichnyj almanakh : collection of scientific works. 12. Ch. 1. 34–38. [in Ukrainian].
 11. Serheev, S. F. (2006). *Designing of the tutoring environments*. Shkolnye tekhnolohyy, 3, 58–65. [in Russian].
 12. Tamaryanskyi, S. V. (2010). *Cultural and educational environment of the higher educational institutions*. Pedahoh, 10, 31. [in Ukrainian].
 13. Tokman, H. L. (2002). *Methodology of teaching the Ukrainian literature at high school: the existential-dialogical conception*. Kyiv: Milenium. [in Ukrainian].
 14. Yasvin, V. A. (1997). *Training of the pedagogical interaction in a creative educational environment*. Moscow: Molodaya hvardia. [in Russian].
 15. Yasvin, V. A. (2000). *Expertise of the school educational environment*. Moscow: Sentyabr. [in Russian].

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Петрович Ольга Борисівна

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
вул.Острозького, 32, Вінниця,
21100, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.873

Надійшла до редакції: 18.04.2014 р.

Прийнята до друку: 16.05.2014 р.